

O'QIB TUSHUNISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRUVCHI TOPSHIRIQLAR TUZISHDA MATN TURLARIDAN FOYDALANISH

Kojalepesova Periyzat Azatovna

NMPI Gumanitar hám jámiyetlik pánlerdi aralıqtan oqıtıw kafedrası assistent oqıtıwshısı
periyzatkojalepesova@mail.com

Bektibayeva Indira Qaysarbek qizi

Ellikqal'a tumani Maktabgacha va maktab ta'limi bo'limi 61- umumiy o'rta ta'lim maktabi
o'qtuvchisi
Indira.bektibayeva@icloud.com

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15079490>

***Annotatsiya.** O'qishga qiziqish bolaning ongli o'qishni erkin egallagash. O'qib tushunish – o'qilayotgan matnning ma'nosini tushunish, uni sharhlash va unga munosabatini shakllantirish qobiliyati.*

***Kalit so'zlar:** Ongli o'qish, O'qish ko'nikmasini shakllantirish, O'qish harflarni ko'rish bilan idrok etish.*

Boshlang'ich maktab har qanday bola hayotidagi alohida bosqich bo'lib, unda o'qish ko'nikmasi, o'z faoliyatini tashkil etish qobiliyati asoslarini shakllantirish bilan bog'liq. Aynan to'laqonli o'qish malakasi o'quvchiga mustaqil ravishda yangi bilimlarni olish imkoniyatini beradi, keyinchalik esa yuqori sinflarda va maktabdan keyingi ta'limda mustaqil ta'lim olish uchun zarur asos yaratadi.

O'qishga qiziqish bolaning ongli o'qishni erkin egallaganida, shu bilan birga unda o'qishning o'quv-bilish motivlari rivojlanganida paydo bo'ladi. Kitobxonlik faoliyati o'z-o'zidan paydo bo'ladigan, o'z-o'zidan paydo bo'ladigan narsa emas. Uni egallash uchun o'qish usullarini, matni semantik qayta ishlash usullarini, shuningdek, boshqa ko'nikmalarni bilish muhimdir.

O'qish ko'nikmasini shakllantirish jarayoni

eshitish murakkab psixofiziologik jarayon bo'lib, unda ko'rish, eshitish va nutq-harakat analizatorlari ishtirok etadi. O'qishni o'rganmagan yoki yaxshi o'rganmagan bola kerakli bilimlarni egallay olmaydi va ularni amalda qo'llay olmaydi. Agar bola o'qishni bilsa-yu, lekin o'qiganlarini tushunmasa, bu ham keyingi ta'limda katta qiyinchiliklarga va buning oqibati o'laroq maktabda o'zlashtirmaslikka olib keladi.

O'qish harflarni ko'rish bilan idrok etish, farqlash va tanib olishdan boshlanadi. Bu harflarni tegishli tovushlar bilan bog'lash va so'zning tovush talaffuzi tasvirini qayta tiklash, ya'ni uni o'qish sodir bo'ladigan asosdir. Bundan tashqari, so'zning tovush shaklini uning ma'nosi bilan bog'lash orqali o'qilgan narsani tushunish amalga oshiriladi.

Murakkab o'qish jarayonida 3 ta asosiy jihat ajratiladi:

1. Berilgan soʻzlarni idrok etish.

2. Mutolaa jarayonining oʻzi oʻquvchi harflardan ular qanday soʻzlarni anglatishini taxmin qilishini nazarda tutadi.

3. Oʻqish faqat oʻquvchi harflarga qarab soʻzlarni talaffuz qilishi yoki eslab qolishi mumkin boʻlgandagina boshlanadi.

Bundan tashqari, yana bir nechta usullar mavjud:

Zайцева metodi. U bolalarni til tuzilishining birliklari sifatida hijjalarga oʻrgatishni nazarda tutadi. Boʻgʻin - undosh va unli (yoki undosh va qattiq yoki yumshoq belgidan, yoki bitta harfdan) juftligidir. Burmalar kubning turli qirralariga yoziladi, ular oʻlchamlari, rangi va h.k. bilan farqlanadi.

Oʻqish koʻnikmasini shakllantirishga yordam beradigan muayyan mashqlar mavjud. Mana ulardan bir nechtasi:

Satrlarni aksincha harfma-harf oʻqish. Mashq soʻzma-soʻz tahlilni rivojlantirishga yordam beradi. Maʼnosi oddiy - soʻzlar teskari tartibda, yaʼni oʻngdan chapga oʻqiladi.

Soʻz orqali oʻqish. Gapdagi barcha soʻzlarni emas, balki bittadan sakrab oʻqish kerak.

Punktirli yozilgan soʻzlarni oʻqish. Kartochkalarda soʻzlar yozilgan, lekin ularda bir nechta harflar tushirib qoldirilgan (ularning oʻrniga punktir chiziqlar chizilgan).

Soʻzning faqat ikkinchi yarmini oʻqish. Soʻzning faqat ikkinchi qismini oʻqish kerak, bunda birinchi qismi tushirib qoldiriladi. Mashq soʻzning ikkinchi qismi birinchi qismdan kam emasligini tushunishga yordam beradi, shu bilan keyinchalik soʻzlarning qoʻshimchalarini tushirib qoldirishning (yoki notoʻgʻri oʻqishning) oldini oladi.

Ustki qismi yopiq satrlarni oʻqish. Matn ustiga bir varaq qogʻoz qoʻyilib, satrning yuqori qismi yopiladi.

Tez va koʻp marta takrorlash. Bola iloji boricha tezroq va ketma-ket bir necha marta takrorlashi kerak

Nur metodi. Oʻqitish tovushlar va harflardan boshlanadi. Butun jarayon maxsus jihozlangan xonada oʻtkaziladi, bu yerda maʼlum bir tugma bosilganda tovushlar va tinish belgilari hamda raqamlarning nomlarini chiqaradigan bosma mashina turadi. Keyin bolaga bosma mashinada terishi kerak boʻlgan harflar birikmasi koʻrsatiladi.

Montessori metodi. U bolalarga alifbo harflarini oʻrgatish, shuningdek, ularni tanib olish, yozish va talaffuz qilishni nazarda tutadi. Tovushni soʻzlarga birlashtirishni oʻrganganlaridan soʻng, ularga soʻzlarni gapga birlashtirish taklif etiladi.

Didaktik material g‘adir-budur qog‘ozdan qirqib olingan va karton taxtachalarga yopishtirilgan harflardan iborat. Bola tovushni katta kishidan keyin takrorlaydi.

O‘quvchilar matnni o‘zlashtirish, o‘qilganlarni tahlilga tortish asnosida uning mazmuni, undagi yetakchi fikrlar ahamiyatini ham anglab boradilar. Boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchilarni fikr bildirishga o‘rgatish ko‘nikmasi oddiy gap tuzishdan boshlanib rasm yoki matnga munosabat bildirish, so‘ngra kichik matn yaratish bosqichlarida kechadi. Bunday paytda o‘qituvchining faolligi, yondashuvi, innovatsion metod va usullarni qay darajada qo‘llay olishligi muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘qib tushunish – o‘qilayotgan matnning ma‘nosini tushunish, uni sharhlash va unga munosabatini shakllantirish qobiliyati. Bu boshlang‘ich maktabda o‘quvchilarga o‘rgatish kerak bo‘lgan eng muhim mahoratdir.

O‘qib tushunish: • Matndagi muhim jumlanı ayting. Grammatika: Tarjimai hol matnini tuzishda gapning kesimi I shaxs birlik, asosan, o‘tgan zamon shaklida bo‘ladi: O‘qishga qabul qilindim, tug‘ilganman, dunyoga keldim. I o‘qidim; o‘qidik, II o‘qiding; o‘qidingiz, III o‘qidi; o‘qidilar. Insho (yozish): *15-20-qatorlarda o‘tgan zamon qo‘shimchasini olgan fe‘llarni alohida yozib oling. *25-30- qatorlarni o‘qib, iqtidor va mehnat haqida o‘z fikringizni bitta jumlada ifodalang. *Matnning mazmunidan kelib chiqib, muvaffaqiyatga erishishning siri nimada ekanligini yozma ifodalang. O‘rganganlaringizdan foydalanib, o‘zingiz haqingizda kichik tarjimai hol matnini yozing Quyida o‘quv topshiriqlaridan foydalanish bo‘yicha bir namuna isqlab chiqilgan bo‘lib, tanlangan matn ustida isqlash orqali topshiriqlarning vazifaviy turlari keltiriladi. Ta‘kidlangani kabi, topshiriqlardan dastlab bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishda, keyin o‘zlashtirilgan bilim va egallangan ko‘nikma hamda malakalarni sinash vositasi sifatida foydalaniladi. Biroq, pedagogika fanlari doktori, professor Uman Ta‘lim va innovatsion tadqiqotlar (2024 йил № 5) № 5-128 Education and innovative research 2024 y. № 5 Образование и инновационные исследования (2024 год № 5) Arkadiy Ilyich ta‘lim topshiriqlari orasida ogoqlantiruvchi ta‘sirga ega bo‘lmaganlari ham borligini ta‘kidlaydi . Ular ta‘lim qobiliyatlari va ko‘nikmalarini takomillashtirish uchun o‘xshashlik bilan amalga oshiriladigan reproduktiv vazifalardir. O‘quv faoliyatining tabiati bo‘yicha ikkinchi guruh vazifalari quyidagilardan iborat: o‘quv ma‘lumotlariga vositachilik qiluvchi o‘quv topshiriqlari; o‘quv materiallari bilan o‘quvchining ishini boshqaradigan o‘quv topshiriqlari: a) kuzatuv uchun vazifalar; b) matn bilan isqlash vazifalari; c) qobiliyat va ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan vazifalar. O‘quv ma‘lumotlariga vositachilik qiladigan o‘quv topshiriqlari to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘quv

materiallarini o‘z ichiga oladi yoki uni qayerdan olish mumkinligini ko‘rsatadi. Ushbu turdagi vazifalar o‘qituvchining tushuntirishini qisman o‘zgartiradi va o‘quv materialining dastlabki idrokiga yoki uni mustaqil o‘rganishga mo‘ljallangan. O‘quv materiallari bilan talabalarning ishini boshqaradigan o‘quv vazifalari o‘quvchini tushunish, o‘quv ma‘lumotlarini tizimlashtirish, o‘z-o‘zini nazorat qilish; taqqoslashni, xulosalarni, umumlashtirishni taklif qiladi; yangi materialni ongli ravishda o‘zlashtirilishiga yordam beradi.

Xususan, o‘quv topshiriqlarini takomillashtirishda ingliz, nemis va fransuz tillari tajribalaridan samarali foydalanish mumkin. Talaba o‘z fikrini go‘zal va lo‘nda ifoda etishi uchun, albatta, keng dunyoqarash, etarli so‘z boyligiga ega bo‘lish bilan birga xalqning milliy ruhi singdirilgan purhikmat maqol va matallarni ham bilishi, ularning (o‘zbekcha-qoraqalpoqcha-ruscha) variantlarini solishtirib o‘rganish ham dars sifatini oshiradi. Xalq maqollari nafaqat adabiyot darsliklarida, balki ona tili darsliklarida ham ko‘proq keltirilsa, foydadan xoli bo‘lmaydi. Zero, maqollar «yashash qoidalari» sifatida talabaga oddiy misolga qaraganda ko‘proq ma‘lumot beradi. Talaba o‘zida nutqiy kompetensiyani hosil qilib olishi uchun, avvalo, unga sharoit yaratib berilishi kerak, an’anaviy o‘quv topshiriqlari bilan zamonaviy ko‘nikma va malakalar hosil bo‘lmaydi. Buning uchun yuqorida asosi keltirilgan talabani turli nutqiy vaziyatlarga tayyorlovchi, o‘z ixtisosligi bo‘yicha davlat tilida bemalol fikr almasha olishga tayyorlaydigan zamonaviy o‘quv topshiriqlarini isqlab chiqish zarurati mavjud. Bunday matnlar asosida talablarda ham nutqiy ham lingvistik ko‘nikmalarni rivojlantirish mumkin.

Nutqiy kompetensiyani shakllantiruvchi o‘quv topshiriqlari, xususan, talaffuz mashqlari masalasi boshqa tillarda etarlicha o‘rganilgan. Jaqon tajribasida mashqlardan uzluksiz foydalaniladi. Mamlakatimizda oliy ta‘lim uchun nashr ettirilgan darslik va qo‘llanmalarda tovusqlarning talaffuz holati aks etgan maxsus chizma(rasm)lardan samarali foydalanilmaydi. Ma‘lumki, o‘zbek tiliga xos bo‘lgan ayrim tovusqlarning adabiy talaffuzini oddiy, an’anaviy mashqlar bilan to‘la darajada o‘rgatib bo‘lmasligini bugungi talaba, xususan, o‘qituvchilarning nutqi ham ko‘rsatib turibdi. Topshiriqlar mazmunini mamlakatimizning hamma bilishi shart bo‘lgan madaniy meros va qadriyatlarga oid noyob matnlar bilan boyitish o‘zbek tili darslarining mazmunli bo‘lishiga katta hissa qo‘shadi.

Adabiyotlar

1. Юсупов А. Ўзбек тили дарсларида нутқий кўникмаларни ривожлантирувчи замонавий ўқув топшириқларини ишлаб чиқишнинг илмий-методик асослари. Пед.ф.ф.д-ри. дисс. автореф.– Урганч, 2021. – 26 б 1.Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – Москва: Педагогика, 1976. – 416 с.;
2. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – Москва: Педагогика, 1972. – 576 с.;

3. Пономарев Я.А. Психология творчества и педагогика. – М., 1976. –280 С. Росков О. Р. теоретические основы оптимального применения системы учебных задач в обучении школьников (на материале гуманитарных наук). Copyright © 2016 Все изображения и видео на этом сайте будут показаны. пед. наук. – Тбилиси, 1986. – 50 с.;